

اشاره

از آن جا که امروزه گستره آموزش و پرورش، افزایش قابل توجهی یافته است، تربیت فرد تحت تأثیر عوامل متعددی صورت پذیر است. محتوای تربیت امروز باید در قالب برنامه ریزی آموزشی همه جانبه نگر باشد تا بتواند به نیازها و انتظارات فرد و جامعه به صورت همه جانبه پاسخ درخور بدهد. در این مقاله، کوشش کرده ایم تأثیر عوامل متعدد را در تربیت افراد شرح دهیم.

دکتر فرخ لقا رئیس دانا

متخصص در تعلیم و تربیت

جهت گیری
اقتصادی، جهت گیری
اجتماعی - سیاسی،
جهت گیری فرهنگی -
اقتصادی - اجتماعی.

برنامه ریزان آموزشی باید دو
وجه مهم را دغدغه کار خود به شمار
آورند:
۱. درک و فهم بهتر اعتبار آموزش در

ابعاد تجربی و قابل مشاهده
۲. توجه شایسته به تعریف راهبردهای
تغییر [یونسکو، ۲۰۰۳، مقدمه].
گستره برنامه ریزی آموزشی، همه

برنامه ریزی آموزشی

جهت گیری های شاخص

عناصر، عوامل، پدیده‌ها و فعالیت‌هایی را که به نوعی با آموزش سروکار پیدا می‌کند، پوشش می‌دهد.

«جهت‌گیری‌ها» از جمله عوامل مهم اثرگذار در برنامه‌ریزی آموزشی‌اند که نادیده گرفتن آن‌ها موجب ضعف و اختلال در برنامه‌ریزی آموزشی را فراهم می‌کند. در طول تاریخ برنامه‌ریزی آموزشی، جهت‌گیری‌ها در کل، متوجه «توسعه» بوده است. با تغییر مفهوم توسعه در برهه‌های زمانی متفاوت، فرایند برنامه‌ریزی آموزشی نیز تغییر شکل یافته است. سه نوع جهت‌گیری، پیوسته در فرایند برنامه‌ریزی آموزشی ممتاز بوده‌اند:

۱. اقتصادی

۲. اجتماعی-سیاسی

۳. فرهنگی-اجتماعی

با توجه به اهمیت توجه به ابعاد سه‌گانه جهت‌گیری در فرایند برنامه‌ریزی آموزشی، در این مقاله به تبیین و توجیه این جهت‌گیری‌ها می‌پردازیم.

۱. جهت‌گیری اقتصادی

جهت‌گیری اقتصادی که بیشتر در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی مطرح بوده، بر «تربیت نیروی انسانی» بیشتر تأکید داشته است. در این نوع جهت‌گیری، آموزش و پرورش در کل و برنامه‌ریزی آموزشی در جزء، بخش مولد اقتصاد محسوب می‌شود. به این معنا که سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش و در برنامه‌ریزی آموزشی، موجبات رونق اقتصادی را فراهم می‌کند. دغدغه بزرگ برنامه‌ریزان آموزشی با جهت‌گیری اقتصادی عبارت است از:

۱. چگونگی توزیع منابع مالی و اقتصادی میان مصارف گوناگون و

متنوع عوامل برنامه و اجرای آن در تمام مراحل لازم؛

۲. چگونگی مصرف منابع تخصیص داده شده و بهینه‌کردن مصارف از طریق نظارت، کنترل و ارزشیابی‌های مستمر.

با این جهت‌گیری، بودجه آموزش و پرورش سهم قابل توجهی از بودجه ملی کشور را تقاضا می‌کند و منابع مالی بیشتری را به خود اختصاص می‌دهد [مشایخ ۱۳۸۰، ص ۲۰۹، نقل از کومیز، ۱۹۷۰].

بر اساس نظر کومیز، فلیپ [نقل از مشایخ ۱۳۸۰] میان دو گروه: ۱. متخصصان علوم تربیتی برنامه‌ریزی آموزشی، یعنی متولیان برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش و ۲. اقتصاددانان و توزیع‌کنندگان منابع مالی برای تأمین دغدغه‌های یاد شده، در زمینه‌هایی چند، توافق نظر حاصل شد:

● توجه هم‌زمان به آینده دور، میان‌مدت و کوتاه‌مدت؛

● تقدم برنامه‌ریزی بر اجرای آن؛

● کل‌نگری و توجه به نظام آموزش و پرورش متشکل از اجزا، یعنی توجه مستمر به هدف‌های کلی و عام نظام؛

● به شمار آوردن نظام برنامه‌ریزی آموزشی به صورت زیرنظام برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی-اجتماعی؛

● منظور داشتن انواع آموزش‌های غیررسمی به عنوان مکمل آموزش‌های رسمی؛

● توجه به ضرورت پیوند میان تصمیم‌گیری و اجرا و لذا ضرورت به شمار آوردن برنامه‌ریزی آموزشی به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از مدیریت آموزشی؛

● توجه مستمر به کیفیت، هم‌زمان با کمیت [همان، ص ۲۰۹].

جهت‌گیری اجتماعی-سیاسی

در جهت‌گیری اجتماعی-سیاسی، آموزش در درجه اول حقی اجتماعی محسوب می‌شود. یعنی هر فرد حق دارد از آموزش عمومی و اختصاصی لازم برای رشد و پیشرفت در حد استعداد خود بهره‌مند شود. در درجه بعد، مفاهیم عدالت اجتماعی و برابری فرصت‌های آموزشی، مفاهیم غالب در حوزه برنامه‌ریزی آموزشی‌اند. دُن آدامز [نقل از همان] که مدافع این جهت‌گیری است، معتقد است برنامه‌ریزی فرایندی مداوم از تعامل-تفسیر-تصمیم‌گیری بیشتر-تعامل-و تفسیر مجدد است. به نظر او، برنامه‌ریزی فقط یک اقدام فردی نیست، اگرچه توسط افراد انجام می‌شود. برنامه‌ریزی اقدامی اجتماعی است، یعنی همه افراد تحت پوشش باید در ایجاد آن مشارکت داشته باشند. اصطلاح «اجتماعی» بر نوعی تعامل بین افراد دلالت دارد. انسان‌ها از طریق تعامل به تفاهم می‌رسند. جهت‌گیری اجتماعی در برنامه‌ریزی آموزشی به این معناست که منافع همه گروه‌های اجتماعی، به تناسب استعداد و استحقاقشان، به صورت هماهنگ مورد توجه قرار گیرد، به نحوی که عدالت اجتماعی برقرار شود. به علاوه، فرایند تعامل و فعالیت‌های ناشی از چگونگی تعامل، باید به عنوان واقعیت‌های موجود مدنظر برنامه‌ریزان باشد و راه و روش و راهبردهای برنامه‌ریزی، یا از همین واقعیت‌های اجتماعی نشئت بگیرد و یا تحت تأثیر آن‌ها گزینش شود.

بعد سیاسی این جهت‌گیری

در جهت‌گیری

اقتصادی، برنامه‌ریزی

آموزشی در جزء

و آموزش در کل،

بخش مولد اقتصاد

محسوب می‌شود که

سرمایه‌گذاری در آن

موجبات رونق اقتصاد

را فراهم می‌کند

برنامه‌ریزی اقدامی اجتماعی است، یعنی همه افراد تحت پوشش باید در ایجاد آن مشارکت داشته باشند

را در برنامه‌ریزی ابعاد گوناگون سیاست‌های خرد، یا کلان و توزیع منابع ممکن میان مؤلفه‌های متقاضی و جلوگیری از مداخله عوامل ناهماهنگ و مخل پیشرفت می‌توان مشاهده کرد. سیاست‌های خرد، منافع افراد و آحاد جامعه را در نظر می‌گیرند و سیاست‌های کلان تعهدات و مسئولیت‌های افراد در مقابل جامعه را. به عبارت دیگر، مسئولیت‌های حرفه‌ای را تحت پوشش قرار می‌دهند. این نوع جهت‌گیری، علاوه بر توجه به چگونگی گردآوری مدارک و اسناد لازم برای برنامه‌ریزی، بر «ضرورت فهم و کاربرد

جنبه‌های فنی برنامه‌ریزی از لحاظ بین فردی، اخلاقی، و انسانی نیز تأکید می‌ورزد» [کارلسون و آکرمن، ترجمه سرمد: ۶۱].

جهت‌گیری اجتماعی - سیاسی در برنامه‌ریزی آموزشی، مشارکت مردم در امر آموزش و ضابطه‌مند کردن جامعه برای مشارکت، از هدف‌های اصلی توسعه نظام‌های آموزشی به شمار می‌رود. از جانب دیگر، موضوع «مکان‌یابی برای استقرار مدارس، یا توزیع جغرافیایی مدارس تحت عنوان «نقشه استقرار مدارس»، مبحث جدیدی است که درباره جهت‌گیری توسعه اجتماعی نظام آموزشی و طرح موضوع برابری فرصت‌های آموزشی باب شده است. «نقشه استقرار مدارس»، در واقع ضابطه‌مند ساختن توزیع عرضه مدارس و در نتیجه فراهم کردن برابری فرصت‌های آموزشی است [مشایخ، ۱۳۸۰، نقل از ص ۲۱۴، یونسکو، ۱۹۹۱].

جهت‌گیری فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی

در جهت‌گیری فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی که در دهه‌های پایانی قرن بیستم در رگه‌های راهبردی نظام برنامه‌ریزی آموزشی مشاهده می‌شود، نه تنها به جنبه‌های کمی برنامه‌ریزی آموزشی (یعنی شمار ثبت‌نام‌ها، کلاس‌ها، مدارس، معلمان و مدیران، هزینه سرانه، و تجهیزات و دیگر امکانات آموزشی) توجه

می‌شود، بلکه توجه به جنبه‌های کیفی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. صلاحیت‌های حرفه معلمی، کیفیت فرایند یاددهی - یادگیری، برنامه‌های درسی، محتوای آموزش، روش‌های سنجش و ارزشیابی، مدیریت در سطوح گوناگون، میزان مشارکت جامعه در تصمیم‌گیری‌ها و ... موضوعات مهم اثرگذار و چالش‌های اساسی برنامه‌ریزی در جهت توسعه و تحول است. «توسعه پایدار» به معنای توسعه بدون آسیب‌رسانی به منابع طبیعی و محیط‌زیست، از مفاهیم غالب مورد توجه در این نوع جهت‌گیری نسبت به برنامه‌ریزی آموزشی است.

علاوه بر موارد ذکر شده، در جهت‌گیری فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، بهزیستی زندگی هر انسان به عنوان فردی از افراد جامعه، در همه ابعاد و زندگی فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، در این رویکرد مطرح شده است و تأمین برنامه‌ریزی آموزشی برای رشد و پیشرفت هماهنگ وی در تمامی ابعاد (شناختی، فیزیکی، اخلاقی، معنوی، دینی و ارزشی) مطرح نظر است.

جهت‌گیری اجتماعی در برنامه‌ریزی آموزشی به این معناست که منافع همه گروه‌های اجتماعی به تناسب استعداد و استحقاقشان، به صورت هماهنگ مورد توجه قرار گیرد، به نحوی که عدالت اجتماعی برقرار شود، فرایند تعامل و فعالیت‌های ناشی از چگونگی تعامل به عنوان واقعیت‌های موجود مدنظر برنامه‌ریزان باشد و راه و روش و راهبردهای برنامه‌ریزی یا از همین واقعیت‌های اجتماعی نشئت بگیرد و یا تحت تأثیر آن‌ها گزینش شود.

منابع ...

۱. مشایخ، فریده. ۱۳۸۰. برنامه‌ریزی آموزشی در: کاردان، علی محمد. ۱۳۸۰. علوم تربیتی، ماهیت و قلمرو آن. انتشارات سمت، تهران.
۲. کارلسون، رابرت و آکرمن، هری. برنامه‌ریزی آموزشی. ترجمه غلامعلی سرمد. ۱۳۸۴. انتشارات آوای نور. تهران.
3. Unesco, 2003, Fundamentals of Educational Planning, unesco.